

перебільшення стверджувати, що метафора і принципи метафоризації є основою майже кожного його твору, тенденцією образного бачення і сприйняття світу неперевершеним стилістом ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костенко М. О. Художня майстерність Михайла Коцюбинського. Київ: Радянська школа, 1969. 132 с.
2. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 752 с.
3. Скачков А. Ю. Лінгвостилістичні особливості портретних описів у творах М. Коцюбинського: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 Харків, 2007. 182 с.
4. <http://uk.wikipedia.org/wiki/Метафора>
5. http://uk.wikipedia.org/wiki/Стародавній_Єгипет

ДЖЕРЕЛА

1. Коцюбинський М. М. Оповідання і повісті (1899–1909) / Гол. ред. С. А. Крижанівський. Твори в 6 томах. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. Т. 2. 406 с.
2. Коцюбинський М. М. Статті та нариси / Гол. ред. Н. Л. Калениченко. Твори в 6 томах. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. Т. 3. 481 с.
3. Коцюбинський М. М. Статті та нариси / Гол. ред. Н. Л. Калениченко. Твори в 6 томах. Київ : Вид-во АН УРСР, 1962. Т. 4. 315 с.

Вадим Вовк

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Богатько В. В.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА: СТРУКТУРНО- СЕМАНТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ

Анотація. У статті проаналізовано процес використання фразеологічних одиниць у художньому просторі Михайла Стельмаха, розглянуто специфіку структурно-семантичних фразеологізмів, здійснено аналіз стилістичних груп фразеологізмів.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, стилістема, структурно-семантичні функції, стилістичний потенціал, художній простір.

Abstract. *The article elaborates the process of using phraseological units in the artistic space of Mykhailo Stelmakh, examines the specifics of structural-semantic phraseological units, and analyzes stylistic groups of phraseological units.*

Key words: *phraseological unit, stylistic system, structural-semantic functions, stylistic potential, artistic space.*

Народна фразеологія стала одним із факторів формування естетичних принципів Михайла Стельмаха, надала оригінального забарвлення його стилю. Фразеологія та власне використання фразеологізмів є невід'ємною частиною мовної структури художнього твору письменника. Він збирає, досліджує народну творчість, розкриваючи її красу й втілену високу майстерність.

Використовуючи фразеологізми в мові художнього твору, письменник спеціально підкреслює ті чи інші лексеми, їх стилістичне навантаження.

На фразеологію у мові творів М. Стельмаха звертав увагу у своїх працях І. Білодід [2]. Ґрунтовно фразеологію у мові творів письменника описав лінгвіст Л. Авксентьєв [1]. В. Калашник належно дослідив фразеологічні одиниці в поетичному доробку письменника [5].

У нашій статті зосередимо увагу на структурно-семантичні та стилістичні функції фразеологічних одиниць, зокрема у творчості Михайла Стельмаха, вивчення яких є важливим, для подальшого висвітлення проблеми.

Мета статті – окреслити структурно-семантичні та стилістичні функції фразеологічних одиниць, зокрема їхні структурні видозміни в складі фразеологічної сполуки, у художньому просторі Михайла Стельмаха, указавши на їхній стилістичний потенціал.

На думку І. Гнатюк, стилістичні можливості мовних одиниць у конкретних умовах певною мірою стосуються і фразеологізмів, оскільки «внаслідок співвіднесеності фразеологізму зі словом дуже часто принципи аналізу і його основні характеристики переносяться в галузь фразеології. Потенційні можливості слова виявляються в контексті» [Гнатюк 1981: 62].

Інколи ознака, що сформувала метафору, покладену в основу фразеологізму, не тільки не є основною для позначення певного явища чи поняття, а й узагалі не входить у його семантичну характеристику. Вирішальним у такому випадку є досвід лінгвокультурної спільноти, який і визначає певні асоціації тієї чи іншої лексеми [Григораш 2002: 36].

Одним із авторських прийомів використання «обіграних» фразеологічних сполук зі стилістичною настановою є розвиток на їх основі художнього діалогу. Цей стилістичний прийом не тільки сприяє образності, експресивності мовної ситуації, а й створює виразний гумористичний ефект: *«старого вовка за хвіст не впіймаєш»* (Стельмах 2008: 40); *«серце і досі, як заячий хвіст, б'ється»* (Стельмах 2008: 100); *«як віз бездоріжжям,*

душа тремтіла, мов заячий хвіст» (Стельмах 2008: 620); *«тридцять срібляників»* (Стельмах 2008: 4); *«нечиста сила»* (Стельмах 2008: 4); *«забрала війна»* (Стельмах 2008: 4); *«пішла на той світ»* (Стельмах 2008: 4); *«орудувати язиком»* (Стельмах 2008: 8); *«назубок знає»* (Стельмах 2008: 8); *«навіть бровою не повів»* (Стельмах 2008: 8); *«копита відкинути»* (Стельмах 2008: 9); *«картаючи себе»* (Стельмах 2008: 9).

Фразеологічні одиниці М. Стельмах вводить до діалогів персонажів, аби надати їм художнього увиразнення та обіграти зі стилістичною метою. За допомогою такого прийому письменник мав змогу сприяти експресивності та образності мовної ситуації в художньому контексті, а іноді – створювати гумористичний ефект: *«був колись немалим цабе»* (1, с. 164); *«летить графік дідькові в зуби»* (Стельмах 2008: 171).

Однак М. Стельмах не тільки використовував сталі фразеологічні сполуки зі словника, але й трансформував певні фраземи залежно від контексту, структурно змінював їх, додавав нові елементи для підвищення образності чи експресивності. На сторінках роману *«Чотири броди»* письменник створив чимало нових, власне авторських образних висловів, фразеологізмів, порівняльних зворотів, крилатих висловів та інших подібних лексичних сполучень слів.

Автор вміло влітає в канву художнього твору фразему *«губа як на коловороті літає»*: *«Оксана бридливо скинула руку і з серцем відказала: – Дядьку, ваша губа як на коловороті літає, то хоч руку ув'яжіть»* (Стельмах 2008: 10). Такий фразеологізм є власне індивідуально-авторським, утвореним на основі загальноновживаного *«язик як помело»* із аналогічним значенням.

Структурні видозміни в складі фразеологічної сполуки свідчать про розвиток авторської манери М. Стельмаха та врахування контексту художнього твору.

Власне прислів'я та приказки, як і інші художні засоби з усної народної творчості, допомагають письменникові розкрити внутрішній світ героїв, показати їхні погляди й переконання, зобразити динаміку формування характеру. Саме фразеологізми, основою яких є народнопоетична мова, є граматично більш стійкими, хоча вони й пов'язані з контекстом: *«Краще срібний карбованець у кишені чи півлітра на столі»* (Стельмах 2008: 4); *«Треба ж не лише язика, а й кендюху мати роботу»* (Стельмах 2008: 9); *«Літа лежали на його кощавих плечах, а зима на голові»* (Стельмах 2008: 20); *«Бідність ніколи не розуміє багатства»* (Стельмах 2008: 22); *«Хто варить лихо, той їстиме біду»* (Стельмах 2008: 24); *«Всі стають розумниками, коли смерть їм перетинає час»* (Стельмах 2008: 25); *«Папірці мають ціну до часу, а золото й час не долав»* (Стельмах 2008: 25).

Також варто звернути увагу на використання прислів'їв та приказок з елементами просторіч, вульгаризмів та діалектизмів. Як правило, автор використовує їх під час діалогів та монологів персонажів роману *«Чотири броди»*, вказуючи на емоційне увиразнення тих чи інших рис персонажа, його ставлення до праці, до себе та до інших. Зокрема, це такі словесні народнопоетичні трансформовані вирази, як: *«Де є такі граблі, щоб од себе гребли»* (Стельмах 2008: 474); *«Життя прожити – не поле перейти»* (Стельмах 2008: 524); *«Як не їла душа часнику, то й тхнути не буде»* (Стельмах 2008: 75); *«Хитрував зі мною, як циган на ярмарку»* (Стельмах 2008: 482); *«Орлиний клекіт з-під хмари чути»* (Стельмах 2008: 491); *«в Сірка очей не позичають»* (Стельмах 2008: 508).

Найбільша кількість фразеологічних одиниць в тексті роману *«Чотири броди»* мають ідіоматичну характеристику. З їх допомогою можливо продемонструвати народний розум персонажів, їх прояв іронії, ввічливості, зображення характерних зовнішніх рис. З-поміж так званих «народних» фразеологізмів можемо виокремити наступні: *«Старого вовка за хвіст не впіймаєш»* (Стельмах 2008: 40); *«Землю не підманиш, а людину можна»* (Стельмах 2008: 40); *«У чужій криниці легше заглядати, аніж свою викопати»* (Стельмах 2008: 74); *«он як уміємо прогайнувати копійку»* (Стельмах 2008: 74); *«ніяк не вміємо чи не хочемо вхопити ту копійку за хвоста»* (Стельмах 2008: 74).

Фразеологізми на позначення зайнятості на сторінках роману «Чотири броди» здебільшого репрезентують поняття «праця» та похідні від нього. Приміром: «*пожирати нашу працю*» (Стельмах 2008: 178), «*чесною працею*» (Стельмах 2008: 225), «*відпочивав після праці джміль*» (Стельмах 2008: 253), «*вся Європа працює на нього*» (Стельмах 2008: 354), «*працюють язики*» (Стельмах 2008: 474).

Отже, використання фразеологізмів необхідно розглядати в структурі індивідуально-авторського стилю письменника. Ідіостиль М. Стельмаха включає дослідження особливостей добору письменником мовного матеріалу, способів його організації, стилістичних ефектів, спричинених використанням мовних засобів. Аналізуючи такі аспекти, можливо розкрити особливості індивідуального стилю письменника повною мірою. Зокрема, було досліджено роль фразеологізмів в романі «Чотири броди» та особливості їх функціонування та авторської трансформації.

Стилістично фразеологізми на сторінках роману можуть виражати ставлення автора до персонажів, передавати почуття та емоції героїв, їх ставлення до праці, інших героїв, народу, до себе, пояснювати особливості характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авксентьев Л. Г. Семантична структура фразеологічних одиниць сучасної української мови та особливості її формування. *Мовознавство*. 1987. №1. С. 43-46.

2. Білодід І. К. Питання розвитку мови української радянської художньої прози І. Білодід. Київ : Вид-во АН УРСР, 1955. 327 с.

3. Гнатюк І. Ф. Деякі особливості використання фразеологізмів у мові сучасної художньої прози. *Українська мова і література в школі*, 1981. № 9. С. 62–64.

4. Григораш А. М. Засоби індивідуально-авторської інтерпретації фразеологічних одиниць без зміни їх семантики (на матеріалі сучасної преси України). *Рідний край*. 2002. № 6. С. 34–39.

5. Калашник В. С. Словник фразеологічних антонімів української мови Київ : Довіра, 1991. 286 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Стельмах М. Чотири броди: роман. Харків : Фоліо, 2008. 663 с.